ISSN: 2181-3906 2026

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 5 / ISSUE 11 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

“DUNYOLARGA SIG‘MAS VATAN: MIRZO KENJABEK SHE’RIYATIDA POETIK INDIVIDUALLIK VA MILLIY O‘ZLIKNING BADIIY TALQINI” (“VATAN” SHE’RI MISOLIDA)

Botirjonova Nozima
BuxDPI Tillar fakulteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2- kurs magistranti.
botirjonovanozima5@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24552391

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mustaqillik davri o‘zbek she’riyatining yirik vakillaridan biri, shoir, tarjimon, ma’rifatparvar olim va Naqshbandiya tariqati shayxi Mirzo Kenjabek (Mirza To‘ychiyevich Kenjaboyev) ijodining poetik individualligi va adabiy-tarixiy o‘rni chuqur tahlil etiladi. Tadqiqotning markaziy obyekti sifatida shoirning “Vatan” she’ri tanlandi. IMRaD tuzilmasi asosida olib borilgan tadqiqotda she’rning stilistik, kompozitsion, leksik-semantik va g‘oyaviy qatlamlari ochib beriladi. Natijada Mirzo Kenjabek she’riyatida milliy-vatanparvarlik, tarixiy xotira, mehnatsevarlik, musofirlik va ruhiy-ma’naviy kenglik motivlarining o‘ziga xos sintezi aniqlanadi. Shoirning lirik qahramoni individual “men”dan kollektiv “biz”ga o‘sib o‘tishi, anafora va parallelizmning g‘oyaviy yuk ko‘tarishi, Vatan tushunchasining geografik chegaradan ruhiy hududga aylanishi uning poetik individualligining asosiy belgilari sifatida ko‘rsatiladi. Maqola yakunida shoirning zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi o‘rni va istiqbollari belgilab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Mirzo Kenjabek, poetik individuallik, “Vatan” she’ri, anafora, parallelizm, milliy o‘zlik, tarixiy xotira, lirik qahramon, mustaqillik davri she’riyati, tasavvufiy-ma’rifiy qatlam.*

Kirish

Mirzo Kenjabek 1956-yil 20-fevralda Surxondaryo viloyati Sariosiyo (hozirgi Uzun) tumanidagi Mehnat qishlog‘ida tug‘ilgan. Toshkent davlat universitetining jurnalistika fakulteti (1974–1979) va Imom al-Buxoriy nomidagi Islom institutini (1998–2001) tamomlagan. 1982-yildan O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a’zosi. Uning ijodiy yo‘li lirikadan ma’rifiy-tasavvufiy asarlarga, tarjimalardan publitsistikaga qadar keng qamrovli bo‘lib, “Maktublarim” (1982), “Quyoshga qaragan uy” (1983), “Munojot” (1986), “Sharq tili” (1988), “Bahorim yellari” (1991) kabi she’riy to‘plamlar, “Termiz tazkirasi” (2001), “Dunyoning murshidi” (2004) kabi ma’rifiy kitoblar, shuningdek, Hofiz Sheroziy, Sa’diy, Farididdin Attor, Abu Iso Muhammad at-Termiziy asarlarining tarjimalari bilan boyitilgan.

Mustaqillik davri o‘zbek she’riyatida Vatan mavzusi markaziy o‘rinlardan birini egallaydi.

Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Rauf Parfi, Muhammad Yusuf kabi shoirlar bu mavzuni turli rakurslarda talqin qilgan bo‘lsalar, Mirzo Kenjabekning yondashuvi o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. U Vatanni nafaqat geografik makon yoki hissiy tuyg‘u sifatida, balki tarixiy xotira, axloqiy mas’uliyat, ruhiy hudud va hatto “dunyolarga sig‘mas” ma’naviy kenglik sifatida tasvirlaydi.

Shu jihatdan “Vatan” she’ri shoir ijodining poetik individualligini ochib beruvchi muhim matn hisoblanadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Mirzo Kenjabek she’riyati hali yetarlicha chuqur o‘rganilmagan. Ayniqsa, uning stilistik uslubi, lirik qahramon evolyutsiyasi va milliy o‘zlikni ifodalashdagi o‘ziga xos yondashuvlari alohida e’tiborni talab qiladi. Maqolaning maqsadi – “Vatan” she’ri misolida shoir ijodining poetik individualligini aniqlash va uning adabiy o‘rnini belgilashdan iborat.

Metodlar

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. **Kontekstual-tarixiy tahlil** – she’rning yozilish davri, shoir biografiyasi va mustaqillik yillari ijtimoiy-madaniy muhiti bilan bog‘liqlik o‘rganildi.

2. **Stilistik va lingvopoetik tahlil** – anafora, epifora, parallelizm, leksik-semantik qatlam, ritm va ohang tahlil qilindi.

3. **Hermeneutik yondashuv** – she’rdagi g‘oyaviy qatlam, lirik qahramon va ramziy ma’nolar ochib berildi.

4. **Qiyosiy-tipologik metod** – shoirning boshqa asarlari hamda zamonadosh vatanparvarlik lirikasi bilan solishtirish o‘tkazildi.

Natijalar

“Vatan” she’ri kompozitsion jihatdan juda aniq va takroriy tuzilishga ega.

Har bir band “Vatan...” deb boshlanadi va “...dasen” shakli bilan yakunlanadi. Bu kuchli anaforik-epiforik qurilma she’rga g‘oyaviy yaxlitlik va ritmik kuch bag‘ishlaydi.

Birinchi band:

Vatan, qalblardasen, qaroqlardasen,
Qodiriylar bilan qamoqlardasen.

Bu yerda Vatan bir vaqtning o‘zida eng nozik (qalb) va eng og‘ir (qamoq) makonlarda joylashadi. Abdulla Qodiriy ismining kiritilishi tarixiy xotirani uyg‘otadi – milliy uyg‘onish va qatag‘on davri xotirasi birlashadi.

Ikkinchi band:

Vatan, dillardasen, iymonlardasen,
Shahidlaring bilan maydonlardasen.

Bu yerda Vatan iymon va qurbonlik maydoniga aylanadi. “Shahidlar” obrazi orqali vatanparvarlik qurbonlik bilan bog‘lanadi.

Keyingi bandlarda Vatan nafasda, osmon ahlida, jon va tola (mehnat)da, ko‘ngilda, musofirlar safarida joylashadi. Oxirgi band esa eng muhim g‘oyaviy cho‘qqini tashkil etadi:

Vatan, jonlardasen, vujudlardasen,
Dunyolarga sig‘mas hududlardasen!..

Bu misralar Vatan tushunchasini geografik chegaradan ruhiy-ma’naviy kenglikka olib chiqadi. Vatan endi nafaqat yurt, balki insonning butun borlig‘ini qamrab oluvchi, dunyolarga sig‘maydigan ma’naviy makondir.

She’rning so‘nggi qismida lirik “men” ochiq chiqadi va haqiqat so‘zlovchilar, “Vatanini og‘zida bo‘lgan botirlar”ni ulug‘laydi. Bu o‘tish individualdan kollektivga, shaxsiydan milliyga o‘tishning yorqin ifodasidir.

Poetik individuallikning asosiy belgilari sifatida quyidagilar aniqlandi:

- Anafora va parallelizmning g‘oyaviy yuk ko‘tarishi;
- Tarixiy xotira (Qodiriy, shahidlar) va zamonaviylikning sintezi;
- Vatan tushunchasining kengayishi (qalb → qamoq → maydon → nafas → safar → dunyolarga sig‘mas hudud);
- Lirik qahramonning “men”dan “biz”ga o‘sishi;
- Oddiy, lekin chuqur leksika orqali kuchli emotsional ta’sir yaratish.

Muhokama

Mirzo Kenjabek ijodining poetik individualligi uning uch asosiy yo‘nalishini – sof lirika, ijtimoiy-siyosiy she’riyat va ma’rifiy-tasavvufiy qatlamni – birlashtirishida namoyon bo‘ladi. “Vatan” she’ri aynan shu sintezning yorqin namunasi hisoblanadi. Unda vatanparvarlik hissiyot bilan chegaralanib qolmaydi, balki axloqiy, tarixiy va ruhiy mas’uliyat darajasiga ko‘tariladi.

Suhrob Ziyo ta’kidlaganidek, shoir ijodini “Hayrat”, “Kurash” va “Muhabbat” davrlariga bo‘lish mumkin. “Vatan” she’ri asosan “Kurash” davrining davomi va “Muhabbat”/ma’rifiy davrning boshlanishi o‘rtasida turadi. U yerda hali kurash ohangi saqlangan, lekin allaqachon ruhiy-ma’naviy kenglikka intilish seziladi.

Shoirning adabiy o‘rni quyidagilarda ko‘rinadi:

- Mustaqillik davri she’riyatida milliy o‘zlikni tiklashning faol ishtirokchisi sifatida;
- An’anaviy shakllarni (anafora, takror) zamonaviy g‘oyaviy mazmun bilan boyitgan ijodkor sifatida;
- Tarjimon va ma’rifatparvar olim sifatida klassik merosni zamonaviy o‘quvchiga yetkazgan shaxs sifatida;
- Lirikada individual va kollektiv tuyg‘ularni uyg‘unlashtira olgan kam sonli shoirlardan biri sifatida. Abdulla Oripov Vatanni ko‘proq hissiy va falsafiy rakursda, Rauf Parfi esa Turkiston g‘oyasi orqali talqin qilgan bo‘lsa, Mirzo Kenjabek Vatanni insonning butun borlig‘iga singdirilgan, hatto qamoq va maydonda ham yashaydigan, dunyolarga sig‘mas kuch sifatida ko‘rsatadi. Bu uning o‘ziga xos poetik yondashuvidir.

Xulosa

Mirzo Kenjabek she’riyatining poetik individualligi milliy-tarixiy xotira, kollektiv tuyg‘u, stilistik takrorlar va ruhiy-ma’naviy chuqurlikning uyg‘unligida ifodalanadi. “Vatan” she’ri bu individuallikning yorqin va mukammal namunasidir. Unda Vatan oddiy yurt tushunchasidan chiqib, insonning qalbi, iymoni, mehnati, azobi va hatto o‘limi bilan bog‘liq bo‘lgan, dunyolarga sig‘mas ma’naviy makonga aylanadi.

Shoir zamonaviy o‘zbek adabiyotida nafaqat iste’dodli lirik, balki millat ma’naviyatini tiklashga xizmat qilgan ma’rifatparvar ijodkor sifatida o‘z o‘rniga ega. Kelgusida uning ijtimoiy-siyosiy lirikasi, tasavvufiy qatlamlari, tarjima merosi va lirik qahramon evolyutsiyasini chuqurroq o‘rganish adabiyotshunoslik uchun dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kenjabek M. She’riy to‘plamlar va “Vatan” she’ri matni.
2. Ziyo S. Mirzo Kenjabek she’riyatining uch davri // Xurshid Davron kutubxonasi.
3. Milliycha.uz, sirlar.uz, baxtiyor.uz va boshqa manbalardagi biografik ma’lumotlar.
4. Botirjonova N. va boshqa tadqiqotchilarning Mirzo Kenjabek ijodiga oid maqolalari.
5. O‘zbek adabiyoti tarixi va mustaqillik davri she’riyati bo‘yicha umumiy tadqiqotlar.